

פינחס פולונסקי

ד"ר פינחס פולונסקי היה פעיל יהודי במחתרת בברה"מ. מחבר פירוש חדש לתורה לפי תורת מניטו והרב שרקי. חבר בתנועת 'תכלת – יהדות של השראה'

משני משיחים לשלושה מלכים

בשנת 1904, במאמר "הספד בירושלים" ניסח הראי"ה קוק את ההשקפה הרואה בתנועה הציונית החילונית ביטוי לתהליך משיחי, כמשיח בן יוסף, מאחר שהמטרות שלה, על פי תכנית בזל, תואמות לתפקידה של מלכות שאול - נורמליזציה של עם ישראל והגנה עליו. השקפה זו מהווה עד היום בסיס לאידיאולוגיה של הציונות הדתית, הרואה בשני המשיחים – בן יוסף ובן דוד, שני שלבים בהתפתחותו של הבית הלאומי. היום ניתן לומר ששתי המטרות העיקריות של משיח בן יוסף, הנורמליזציה וההגנה על העם היהודי, הושגו בחלקן הגדול. על פי מודל שני השלבים, הגיע כעת זמנו של משיח בן דוד, אך משיח זה אינו נראה באופק. אין אף תנועה ציבורית בישראל שלכאורה מקדמת אותו. ברצוני להציג תיקון לגישה קיימת ולהציע שלב ביניים נוסף בתהליך המשיחי. אני מאמין שהדבר יאפשר לנו להבין טוב יותר את ההיסטוריה העכשווית של מדינת ישראל.

שלושה שלבים - שאול, דוד ושלמה

התנ"ך מספר על שלושה מלכים שמלכו בראשית הממלכה היהודית, וייתכן שהם אמורים לשקף את התפתחות הגאולה. עידן משיח בן יוסף נתפס כמקבילה המשיחית של שלטונו של שאול ועידן משיח בן דוד נתפס כמקבילה לשלמה, שהוא בנו של דוד. אך מלכותו של דוד עצמו אין לה מקבילה במודל שני השלבים. אבקש להציע לאור זאת מודל לגאולה תלת-שלבית, שבה כל שלב משקף את הערכים המרכזיים של שלושת הדורות שאול-דוד-שלמה.

מלכות שאול (משיח בן יוסף) – מטרת קיומה של ממלכת שאול היא קיומו הפיזי של עם ישראל ולא קיומו הרוחני. ישנן כמה הוכחות לכך:

כאשר עם ישראל מבקש משמואל למנות לו מלך, הסיבה היא: "וְהָיִינוּ גַם אֲנַחְנוּ כְּכָל הַגּוֹיִם, וְשָׁפְטוּנוּ מִלְּפָנָיו וְיֵצֵא לְפָנֵינוּ וְנִלְחַם אֶת מִלְחַמָּתָנוּ" (שמואל א ח, כ). נורמליות, ביטחון חוץ ופנים, שלווה ותו לא. בנוסף לכך, בכל תקופת מלכותו לא עשה שאול שום ניסיון להחזיר את ארון הברית, שנשמר בקריית יערים לאחר שהפלשתים החזירו אותו לבני ישראל. אין בסיפור ממלכתו של שאול במקרא אף לא אזכור אחד לבית המקדש או למשכן. הם אינן רלוונטיים למטרותיו.

מלכות דוד – דוד מביא את העניין הדתי והאמוני לידי ביטוי פומבי בחיי האומה. בניגוד לצבאו של שאול, אשר הגדיר את דבריו הבוטים של הפלשתי כניסיון "לְתַרְף אֶת יִשְׂרָאֵל" (שמואל א יז, כה), דוד ראה אותם כמכוונים כלפי אלוהים: "כִּי מִי הַפְּלִשְׁתִּי הָעָרַל הַזֶּה כִּי תַרְף מֵעַרְכוֹת אֱלֹהִים חַיִּים?" (שם, כו).

לדעתו של דוד, ישראל כאומה הם בראש ובראשונה ביטוי להשגחה האלוהית. חיי האומה קשורים באופן מהותי לשמיים ומתחזקים באמצעות קשר שוטף עם אלוהים. לכן תקופת מלכותו של דוד עומדת בסימן תחייתו הדתית של העם. בשונה משאול, דוד הקדיש תשומת לב מיוחדת לעצותיו ולהזכרתו של נתן הנביא, אף שזה נזף בו לא אחת. דוד השיב את ארון הברית לאחר תקופה ארוכה בקריית יערים. הוא היה להוט לבנות את בית המקדש, אף שמעולם לא נצטווה לעשות זאת, והיה מגשים את חלומו לולא נבלם על ידי דבר ה' ביד נתן הנביא. ה' מייעד את בניית המקדש ליורשו, מפני הבדל מהותי ביניהם.

מלכות שלמה (משיח בן דוד) – שלמה נמשח למלך אחרי ששני השלבים הראשונים, נורמליזציה של החיים הלאומיים ותחייה רוחנית של העם היהודי – כבר הושגו בימי קודמיו. מטרתו של שלמה היא הפצת האמונה היהודית באל אחד בקרב האומות. לשם כך הוא מתחבר לממלכות אחרות ומתחתן עם מאות נשים מתוכן, כיאה למעמדו ולתקופה. המלך שלמה העלה את מעמד ממלכתו ויצר קשרים כלכליים ופוליטיים. בעשותו כך הצליח לרכוש את הערצתם של העמים האליליים מסביב לטובת אלוהי ישראל ועם ישראל. בית המקדש שהוא בונה הופך להיות מרכז להפצת אור ה' לעמים, כפי שמתבטא בתפילתו בחנוכת המקדש על נוכרי שיבוא מרחוק להתפלל בו. כך היה המקרה של מלכת שבא, שבשומעה על המקדש, ביקרה אצל שלמה כדי ללמוד על דתו.

מטרתו העיקרית של בית המקדש לא הייתה פנים-לאומית אלא ייצוג האור האלוהי מול עמי העולם. אחרי ההתבססות הפיזית והרוחנית של העם הגיע הזמן להפיץ את האמונה באל אחד בין אומות העולם באמצעות המקדש, וזהו שלב שלא היה יכול להתרחש לפני כן. דוד עצמו אומר לשלמה שאלוהים לא הרשה לו לבנות את בית המקדש בשל עברו העשיר בעימותים עם עמי האזור: "דָם לָרֵב שָׁפַכְתָּ וּמִלְחָמוֹת גְּדוֹלוֹת עָשִׂיתָ לֹא תִבְנֶה בַּיִת לַשְׁמַיִם כִּי דָמִים רַבִּים שָׁפַכְתָּ אֶרְצָה לְפָנָי" (דברי הימים א כב, ח). השפעה רוחנית על אומות הסביבה אינה אפשרית במצב מלחמה אלא בזמן שלום.

ממלכתו של שלמה לא ארכה זמן רב והתפרקה לאחר מותו. לאורך כמעט שלושת אלפי השנה שלאחר תקופת שלמה המלך, הפצת המסר של שלמה לעולם הייתה כמעט בלתי אפשרית. אך במאה האחרונה השתנה המצב עבור ישראל והאנושות, עם תחילת השלב החדש בתהליך המשיח.

יש לציין, שהמעבר בין השלבים דרש שינוי ניכר בסדרי העדיפויות והמדיניות של הממלכה – מביטחון לאומי לרוחניות העם וממנה למשימה אוניברסלית. פניות חדות שכאלה אינן יכולות לקרות ללא מתחים גוברים בין המלך היוצא למלך הבא אחריו. כל מלך ניהל יחסים לא פשוטים עם יורשו, לא רצה להכיר ביורשו ולעיתים אף תקף אותו. שאול ביקש להשמיד את דוד. דוד לא יזם את הכרת בנו שלמה שיירש אותו, עד שפרץ הסכסוך עם אדוניה ודוד נדחק לעשות זאת בלחצם של בת שבע ונתן הנביא.

הקשר לגאולה

בהתבסס על דיוננו בשלושת המלכים ועל דברי הרב קוק מלמעלה, ניתן לקשור את ההיסטוריה של ישראל המודרנית למדינה היהודית הקדומה ומלכיה. שתי המטרות העיקריות של הציונות שהציב הרצל – נורמליזציה והגנה על העם היהודי – מומשו במדינת ישראל של ימינו. מבחינת הממלכה היהודית הקדומה והתהליך המשיחי, הרגע הנוכחי תואם את השלמת השלב הראשון של הגאולה – מלכות שאול, או משיח בן יוסף. השלב הבא בתהליך המשיחי הוא להוסיף קומה דתית־רוחנית לחיי המדינה, להכיר בכך שמדינת היהודים היא רמה גבוהה יותר של הדיאלוג של העם היהודי עם אלוהים. יש בישראל כיום תנועה שמטרתה לעשות זאת בדיוק. זו התנועה הציונית־דתית, המזינה את ההתיישבות ביהודה ושומרון.

כאן ניתן לראות הקבלה בין המעבר בין השלבים בתקופתנו למעבר בין שאול לדוד. כשם ששאול, ברגע שזיהה שדוד מאתגר את מלכותו, החל לרדוף אותו, וכשל בגלל העימותים שלו עם הפלשתים, כך מנסה האליטה הציונית הוותיקה לפגוע בתנועת ההתיישבות הדתית-המתנחלית, אך אינה מצליחה בגלל ההתנגשויות התכופות עם הפלסטינים. וכשם שדוד המשיך לכבד את שאול למרות התנכלויותיו, כך הציונות הדתית מכבדת את האידיאלים של הציונות ההרצליאנית.

אנו נמצאים אפוא בתקופת המעבר בין שני השלבים הראשונים של התהליך המשיחי: בין מלכות שאול בן יוסף, הציונות החילונית של הרצל – ומלכות דוד, משיח התחייה הרוחנית של האומה, הציונות הדתית מקימת ההתנחלויות. השלב השלישי – מלכות שלמה, עידן משיח בן דוד – עדיין מעבר לאופק.

הרב קוק, שחי בתחילתו של שלב הגאולה הראשון, קרא ליהודים הדתיים לשלב ידיים פוליטית ומעשית עם הציונות החילונית, בעלת סדר היום של שאול. לצד זאת, הוא ייסד את הישיבה המרכזית העולמית כדי להעמיד הנהגה שתכין את השלב הבא – התחייה הרוחנית, מטרתו של דוד המלך.

לדעתי, היום, במקביל לחיזוק ההתיישבות המשגשגת, על הדור הנוכחי של מנהיגי הציונות הדתית להתמקד גם בשינויים עתידיים שיביאו את מלכות שלמה, עידן משיח בן דוד.

ההבדל העיקרי בין דוד לשלמה הוא בהיקף משימתם. דוד, ששואף למטרות לאומיות, הופך את ירושלים, המרכז הפוליטי של האומה, למוקד הדת הלאומית. שלמה, שמבקש את השינוי הרוחני של כל העולם, הופך את ירושלים למוקד הקשר של האנושות לאלוהי היהדות, כדי שיתקיים "וַיִּבְרָכֵךְ כָּךְ כָּל מְשֻׁפָּחַת הָאֲדָמָה" (בראשית יב, ג). כדי להתכונן למלכות שלמה, יש להנגיש את הרוח האלוהית לאומות העולם.

הרב קוק טען כי העם היהודי, על פי ערכיו התרבותיים, מחולק לשלושה מחנות אידיאולוגיים: מי שמתמקדים באלוהים (דתיים), מי שמתמקדים בלאומיות (ציונים) ומי שמתמקדים באנושות (אוניברסליים). עתידה של היהדות הינו איחוד אידיאלים של כל שלוש הקבוצות (שמונה קבצים, ג, א). הסינתזה עוברת דרך שלושת שלבי הגאולה המתוארים במאמר זה. שאול – מדינה יהודית יציבה; דוד – ציונות דתית; שלמה – שילוב אידיאלים לאומיים ודתיים עם ערכים אוניברסליים.

אולם כיום, כמו גם לפני מאה שנה, כאשר הרב קוק החל לדבר על כך, הקבוצה האוניברסלית עדיין מסרבת לאמץ אידיאלים הן דתיים והן לאומיים, ורואה אותם כבלתי תואמים את הערכים האנושיים האוניברסליים,

ולכן עדיין קיים פער רחב בין המחנה האוניברסליסטי למחנה הציוני-דתי. סגירת פער זה באמצעות שילוב ערכים אוניברסליים באידיאולוגיה הציונית הדתית תקרב את מלכות שלמה ותפתח את עידן משיח בן דוד.

שילוב ערכים

השלב הבא של הציונות הדתית הוא לשלב בעולמו הרוחני היבטים חיוניים של החיים המודרניים כמו מדע, טכנולוגיה, אמונות, דמוקרטיה, זכויות אדם, פמיניזם ועוד. אם בתקופת הגלות נאלצה היהדות לדחות ערכים לאומיים ואוניברסליים לשם הישרדות בסיסית, היום בארץ ישראל ראוי לחזור אליהם.

זו משימה לא קלה. לפני מאה שנה טענו רבנים אורתודוקסים כי היהדות אינה זקוקה לאידיאלים הלאומיים הציוניים, והיום אידיאלים אלה מתקיימים יחד היטב בזרם המרכזי של הציונות הדתית. כעת הגיע הזמן שהציונות הדתית תאמץ את הערכים האנושיים האוניברסליים כדי לפתח ולקדם את היהדות האוניברסלית. כמובן, שעלינו להיות ביקורתיים ולמצוא את הדרך הטובה ביותר לשלב אותם בהתאם למסורת היהודית ולמתודולוגיה של הרב קוק מבלי להתפשר על היסודות הדתיים הלאומיים והאורתודוקסים של הציונות הדתית. נאמץ בכל ערך רק את החלק מתוכו שאותו אנו מגדירים כ"ניצוצות של אור אלוהי".

על הציונים הדתיים להוביל מאמץ זה כדי לממש את ייעודה של היהדות, כאשר "מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם" (ישעיהו ב, ג) אל כל העמים. האידיאלים של היהדות יהפכו לערכים אוניברסליים וישראל וירושלים יהפכו למרכז רוחני לכל יושבי תבל.

כמובן, רק חלק מהציונים הדתיים מוכנים להשתלב בתהליך זה. אך אם נזכור שלפני מאה שנה, הציונות הדתית הייתה מיעוט בתוך העולם האורתודוקסי, ועם זאת היא הצליחה, הרי שגם למודרניסטים שבציונות הדתית, יש כיום כוח יחסי לא קטן מכך, ויש לה סיכוי גם להצליח. לכן אני מקווה שבעשורים הקרובים נראה היווצרות פעילה של יהדות אוניברסלית אורתודוקסית.

כפי שבימי שואל לא היה עניין במקדש, כך כאשר כבשנו את הר הבית בשנת 1967, הוציאה הרבנות הראשית פסק הלכה שאוסר לעלות להר הבית. וכשם שבימי דוד גבר העניין בבניין המקדש אך טרם הגיעה העת לבנותו, כך עולה ההתעניינות בהר הבית ומתרחב הגיבוי ההלכתי לכך. וכמו דוד המלך, על דורנו לקבל כי בית המקדש יכול לקום רק במלכות שלמה, בעידן הקרב ובא של משיח בן דוד. לפיכך עלינו להכין את עצמנו כדי שזוה יקרה, הכנה שכוללת פעילות מעשית לשם הגדלה של העלייה היהודית להר הבית וארגון תפילות שם.

אך פעילות זו אינה מספיקה כלל. לא ניתן לבנות את המקדש רק לצרכים יהודיים פנימיים – ולכן אין זה מקרה שרוב האנשים, אפילו הדתיים, כלל אינם מבינים מדוע אנו זקוקים למקדש כיום. כדי לבנות את בית המקדש, הכרחי להבין את תפקידו כמקשר בין כל העמים לאל.

לכן, לסיכום, בשלב הגאולה הנוכחי, שלב מעבר משואל לדוד, עלינו לנקוט בצעדים הבאים בכדי לקרב את שלב שלמה, עידן משיח בן דוד:

- א. שילוב הערכים האוניברסליים לתוך היהדות, ובכך להביא להרמוניזציה בין ערכים אוניברסליים, דתיים ולאומיים בהתאם לחזונו של הרב קוק. הבנת החיים וההיסטוריה של כל האנושות (ולא רק של עם ישראל) כדיאלוג מתמשך בין האנושות לאלוהים.
- ב. פיתוח דיאלוג עמוק בין יהדות לנצרות, שיתרום להתפתחות היהדות עצמה. הנגשת ערכי היהדות למי שאינם יהודים, הכנת הקרקע להפיכת היהדות לדת עבור כל מי שירצה לכך, מבלי להפוך ליהודי.
- ג. הפצת ידע על המשמעות העמוקה יותר של בית המקדש בירושלים ותפקידו העתידי כמגדלור של אור אלוהי לכלל האנושות ומוקד הקשר בין אומות העולם לאלוהי ישראל.